

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ: ОЦІНКА СТАНУ,
ПРОБЛЕМИ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК**

Виконано оцінку сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України. Зокрема, проаналізовано динаміку експортно-імпортних операцій та їх географічну структуру. Розглянуто стан товарної структури експорту та імпорту. Показано динаміку прямих інвестицій країни. Означені проблеми, виділено негативні чинники впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств та реалізацію їх експортного потенціалу.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, міжнародні операції, зовнішньоторговельна діяльність.

TYURINA N. M., KARVATSKA N. S., NAZARCHUK T. V.
Khmelnitsky National University**UKRAINE FOREIGN ACTIVITIES: EVALUATION, DEVELOPMENT ISSUES
AND FACTORS**

The assessment of the current state of foreign economic activity of Ukraine was fulfilled. In particular, the dynamics of export-import operations and their geographical structure were analyzed. Structure of exports and imports were considered. The dynamics of country's foreign direct investment has been shown. Negative factors influence the development of international business activity was highlighted. Among external threats foreign economic activity of Ukraine were singled out: the negative effects of globalization, the loss CIS markets, the use of resource dependency Ukraine to pressure her; aggressive, often unfair competition from foreign partners. The most influential factors of internal nature were identified: objective unbalanced economic structure and its slow restructuring; low competitiveness of domestic production; large technological gap with the developed countries; insufficient commodity and market diversification of exports; low activity regions on the international market and so on. In the article it was also noted that to improve and ensure effective export of Ukrainian enterprises is appropriate to create in Ukraine a network of regional organizations that promote the development of export potential. Mission, purpose and main tasks of these specialized structures were given.

Key words: foreign trade, export, import, international operations, foreign trade activities.

Вступ. Зовнішньоекономічна діяльність будь-якої країни – це надважлива та рівноправна складова її економіки. Саме тому у Законі України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» основними чинниками зростання реального ВВП задекларовані ті, що стосуються саме цієї діяльності, а саме: сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, впровадження заходів для забезпечення стійкого зростання на інвестиційно-інноваційній основі, залучення донорської допомоги та кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, розширення і відкриття нових ринків збуту для українських експортерів, поглиблення співпраці з Європейським Союзом. Передумовою для формування таких чинників було підписання Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка 1 січня 2016 року набула чинності. За твердженнями владних інститутів, це широкомасштабна за змістом торговельна угода, що спрямована на зменшення та скасування тарифів, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також на приведення українських правил та регламентів, що стосуються бізнесу, у відповідність правилам та регламентам ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між двома сторонами та взаємного недискримінаційного ставлення до компаній, товарів і послуг на території України та ЄС.

Статистичні дані за 2016 рік підтверджують, що Європейський Союз стає найбільшим та основним зовнішньоторговельним партнером України. Так, незважаючи на загальне зниження показників експорту (-4,6%) та зростання імпорту (+4,6%) у 2016 році у порівнянні з 2015 роком – обсяги торгівлі з ЄС продовжують зростати (+2,8%) і тепер становлять 37,1% від загального обсягу експорту. Імпорт зростав ще більшими темпами і досягнув позначки 43,9% в структурі українського імпорту [9]. Згідно з даними міністерства економічного розвитку і торгівлі України з 9,8 мільярда доларів загального експорту в країні ЄС 30 % – це продукція агропідприємств та харчової промисловості, 23,5 % – металургії і 16,1 % – машинобудування.

Однак, незважаючи на певні успіхи, сальдо зовнішньої торгівлі з Євросоюзом залишається бути від'ємним. За висновками експертів Україна має частковий доступ до європейських ринків, а не вільну торгівлю. Виконавчий директор «Економічного дискусійного клубу» Олег Пендзин пояснює це тим, що лівову частку у товарах, що Україна постачає на європейський ринок, займає сировина та напівфабрикати [1]. Глава представництва ЄС в Україні Ян Томбінський також відмітив, що відкриття зони вільної торгівлі ЄС та України поки не сприяло відчутному ефекту через структурну слабкість української економіки, орієнтованої на експорт сировини, а не кінцевого продукту. Додає негативу той факт, що від Угоди країна втратила і ринки СНД, оскільки погіршення російсько-українських торгово-економічних відносин так чи так позначилося на торгівлі України з цією групою країн [2].

Таким чином, в Україні проходить радикальна трансформація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), змінюється вектор пріоритетів у цій діяльності, географічна та товарна структура зовнішньої торгівлі, проходить процес інтегрування її економіки у світове господарство. Саме тому дослідження стану зовнішньоекономічної діяльності країни, тенденцій її розвитку, визначення невирішених проблем та факторів впливу на підвищення ефективності її експортного потенціалу є необхідним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При виконанні оцінювання стану зовнішньоекономічної діяльності України нами було проаналізовано наукові та аналітичні напрацювання, що присвячені трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі таких авторів: О. Голубов, В. В. Касьян, Л. О. Дашутіна, М. В. Кармінська-Белоброва, О. Кравчук, О. Г. Білоцерківець, Г. О. Герасименко, Ю. В. Гончаров та інших. Питання управління зовнішньоекономічною діяльністю досліджено у працях таких вітчизняних науковців, як Л. Антонюк, І. Волкова, О. Калініна, Ю. Орловська та О. Варламова, О. Вівчар, С. Маталка та інших. Проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України розглянуто в роботах О. Амоші, Ф. Бутинця, В. Бойка, П. Гайдуцького, В. Гейця, С. Дем'яненка, А. Кандиби, В. Топіхи, А. Кредісова, С. Кваші, А. Мокія, П. Саблука, М. Парсяка, С. Соколенка, А. Коверги, Л. Черчик та ін.

Однак, незважаючи на велику кількість теоретичних напрацювань та аналітичних досліджень у заявленій в назві статті темі актуальність її не знижується, зважаючи на постійну трансформацію процесів та умов виконання зовнішньоекономічної діяльності. Так зміна вектору зовнішньоекономічної політики країни потребує більш детального вивчення цих питань на макро- та особливо мікрорівні, тому що саме суб'єктам ЗЕД необхідно швидко адаптуватись, пристосуватись та відповідати новим вимогам та викликам. Виникає нагальна необхідність перейти від пропозицій розвитку зовнішньоекономічної діяльності загального характеру до більш конкретних, що можна реалізовувати у стратегічному та поточному періодах як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання. Цим і обумовлена актуальність нашого дослідження.

Метою статті є аналітичне дослідження стану зовнішньоекономічної діяльності України, визначення проблем і чинників, що перешкоджають її ефективному розвитку та розробка пропозицій щодо реалізації її експортного потенціалу на зовнішніх ринках.

Виклад основного матеріалу. Україну можна в повній мірі віднести до експортоорієнтованих держав. Про це свідчать такі дані: у 2015 році її експорт становив 42 % від рівня ВВП, у 2016 – 47%. Відповідно до прогнозу КМУ у 2017 році обсяг експорту по відношенню до ВВП буде складати близько 50%. Основні показники зовнішньоекономічної діяльності підприємств України за 2010–2016 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності підприємств України*

Роки	ВВП, млрд дол.	Експорт, млрд дол.	Експорт/ВВП	Імпорт, млрд дол.	Сальдо торговельного балансу, млрд дол.
2010	136,4	51,4	38%	60,7	-9,3
2011	163,2	68,3	42%	82,6	-14,2
2012	175,8	68,8	39%	84,6	-15,8
2013	183,3	63,3	35%	76,9	-13,6
2014	131,8	53,9	41%	54,4	-0,5
2015	90,6	38,1	42%	37,5	0,6
2016	92,2	36,4	39%	39,2	-2,8
2017**	95	47,2	50%	49,9	-2,7

* Складено за даними Державної служби статистики України, **прогнозні дані відповідно до Постанови КМУ від 01.07.2016

№ 399

Слід зауважити, що український експорт протягом останніх років переживає складні часи. Україна після підписання Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС втратила найбільший свій ринок збуту та зменшились виробничі потужності для традиційного експорту. Крім того, експортоорієнтована модель економічного зростання з переважанням низькотехнологічного експорту виявилась вразливою до змін кон'юнктури світового ринку. Ці та інші причини спричинили зменшення обсягів українського експорту на зовнішніх ринках.

Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в останні роки скорочується, що відновлює рівновагу між експортом та імпортом. Однак абсолютні показники експорту і імпорту, кожного року зменшуються. Позитивне сальдо платіжного балансу 2015 року пояснюється більшими темпами падіння експорту у відношенні до імпорту. Крім того, відповідна динаміка зберігається у 2016 році, що свідчить про стагнацію економіки. Інформація про сальдо зовнішньої торгівлі товарами з найбільшими країнами-партнерами України наведена на рис. 1.

Географічну структуру та динаміку загального торговельного обігу товарів і послуг наведено на рис. 2, товарну структуру експорту України та регіонів світу у 2015 р відображено на рис. 3.

Найбільшими партнерами у зовнішній торгівлі України були країни СНД та ЄС. І якщо до кризи 2008 року обсяг торгівлі з ними зростав однаковими темпами, то після 2009 року посилювалася співпраця з партнерами на пострадянському просторі. Зокрема, більшими темпами зростав експорт та імпорт товарів, а також експорт послуг до країн СНД.

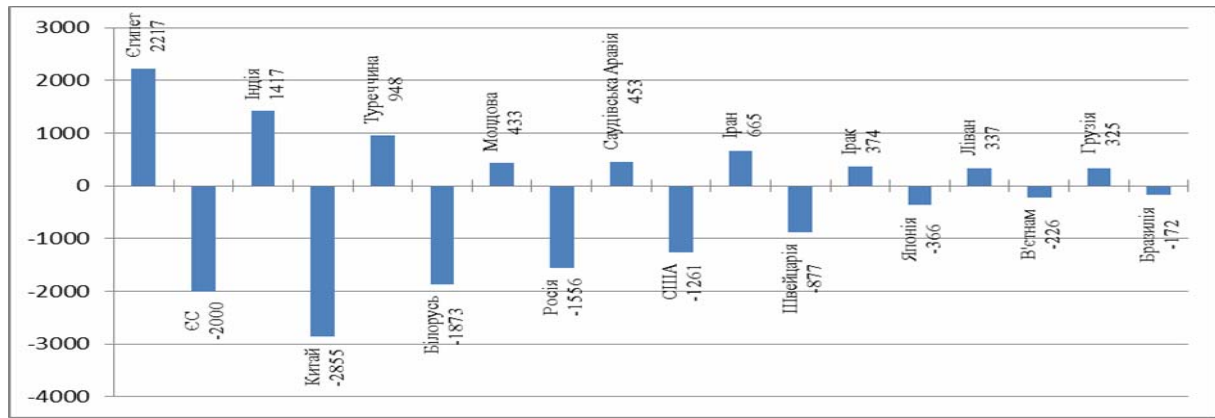

Рис. 1. Сальдо балансу зовнішньої торгівлі товарами України з найбільшими країнами-партнерами, 2016 р. (млн дол.)
Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

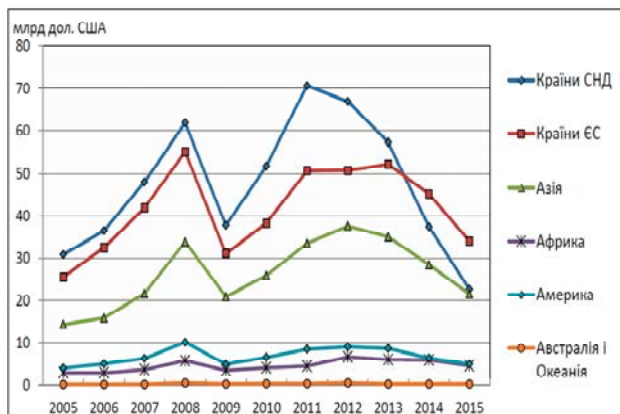

Рис. 2. Динаміка торговельного обігу України (сукупно експорт та імпорт товарів і послуг) з регіонами світу за 2005-2015 рр.

Джерело: дані Державної служби статистики України;
<http://commons.com.ua/ru/evrosotsiatsiya-dva-roki-potomu/>

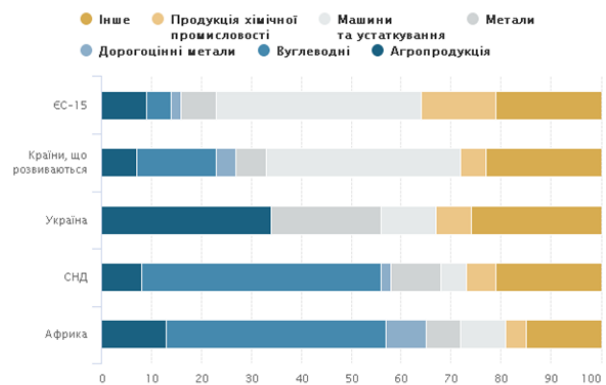

Рис. 3. Товарна структура експорту України та регіонів світу у 2015 р (у % від загального обсягу)

Джерело: www.trademap.org/tradestat/Product_SelCountry_TS.aspx;
www.cost.ua/news/446-imports-penetration-infographics

На момент підписання Угоди про Асоціацію з ЄС торговельний обіг із європейськими країнами та країнами СНД майже зрівнявся. Починаючи з 2013 року помітним стає загострення економічних відносин із Російською Федерацією, відбувається спад в торгівлі з усіма іншими регіонами світу, хоч і не такими темпами, як у торгівлі з СНД. Тобто динаміка, представлена на рис. 2, свідчить, що національні виробники загалом не змогли переорієнтуватися на інші ринки та зазнають поразок у конкурентній боротьбі [4].

Попри загальне зниження загальних показників експорту та зростання імпорту за 2016 рік частка ЄС в українському експорті становила 37,1%, це на 2,8% більше, ніж за 2015 рік. За той самий час імпорт із ЄС зріс на 7,9%, і становив 43,8% у загальному імпорті. За 2016 рік експорт до Росії скоротився ще на 25,6% до 3,59 млрд доларів. Імпорт із Росії скорочувався ще швидше – на 31,3% до 5,1 млрд дол.

Крім того, на жаль, Україна мало продає за кордон готової високотехнологічної продукції. Основу експорту складають сировина і продукція мінімальної технологічної межі, тобто товари з низькою доданою вартістю, що позиціонує нашу державу як сировинний придаток розвинених країн (частка сировини становить більше 50%). Причому така тенденція спостерігається уже довготривалий період, змінюється лише матеріальна субстанція: зменшується питома вага металів та мінеральних продуктів, а суттєво збільшується частка сільськогосподарської та продовольчої продукції (табл. 2).

Зокрема, збереглися тенденції попередніх років щодо значної частки зернових культур (16,7%), мінеральних продуктів (7,5%), чорних металів (19,9%). На всі машини, обладнання й механізми припадає 10%. Структура імпорту дещо інша: мінеральні продукти – 21,6%, продукція хімічної промисловості – 14,3%, машини, обладнання й механізми – 20,1%. Отже, для України характерні низькі показники експорту високотехнологічних товарів. Це ще раз вказує на те, що основні конкурентні переваги української економіки пов'язані з вартістю природних ресурсів, робочої сили та залежать від кон'юнктури зовнішніх ринків. В цьому переконує і порівняння структури аграрного експорту України та ЄС (рис. 4).

Як стверджують автори у [5] Україна стала черговою жертвою "сировинної пастки". Вони вважають, що усі країни-виробники сировини перебувають у зоні ризику: їх основні товари можуть в будь-який момент подешевшати та обвалити економіку. Сировинні країни не контролюють власний розвиток. Якщо країна не виробляє складної продукції і продає лише сировину, є висока ймовірність економічної кризи, не важливо, що це за сировина: нафта, зерно, метал.

Товарна структура зовнішньої торгівлі

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2015 рік				2016 рік			
	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
Усього	38127149,7	100,0	37516443,0	100,0	36362801,5	100,0	39248607,7	100,0
у тому числі								
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	823434,9	2,2	548170,2	1,5	775159,8	2,1	626323,0	1,6
II. Продукти рослинного походження	7971492,5	20,9	1146186,3	3,1	8095287,4	22,3	1284634,1	3,3
10 зернові культури	6057490,0	15,9	154707,7	0,4	6075394,4	16,7	148799,3	0,4
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	3299799,1	8,7	182338,9	0,5	3962985,6	10,9	245957,3	0,6
IV. Готові харчові продукти	2468418,0	6,5	1607736,9	4,3	2450863,4	6,7	1733059,7	4,4
V. Мінеральні продукти	3099490,6	8,1	11689985,7	31,2	2728394,6	7,5	8493536,4	21,6
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2130843,6	5,6	5009163,1	13,1	1557065,0	4,3	5618241,0	14,3
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	412557,1	1,1	2646219,1	7,1	409211,7	1,1	2867020,1	7,3
IX. Деревина і вироби з деревини	1107197,0	2,9	148211,0	0,4	1131660,1	3,1	196733,7	0,5
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	634219,5	1,7	1414595,1	3,8	677352,1	1,9	1545753,8	3,9
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	9470719,2	24,8	2004239,5	5,3	8338936,7	22,9	2304935,9	5,9
72 чорні метали	8077628,3	21,2	685739,3	1,8	7247335,3	19,9	798991,0	2,0
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3940855,8	10,3	6273379,8	16,7	3637962,3	10,0	7890357,4	20,1
84 реактори ядерні, котли, машини	1961641,6	5,1	3578210,7	9,5	2076693,4	5,7	4686325,8	11,9
85 електричні машини	1979214,2	5,2	2695169,2	7,2	1905724,2	5,8	3204031,6	8,2
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	679179,3	1,8	1743638,6	4,6	555663,7	1,5	2962578,0	7,5

*Складено за даними Державної служби статистики України

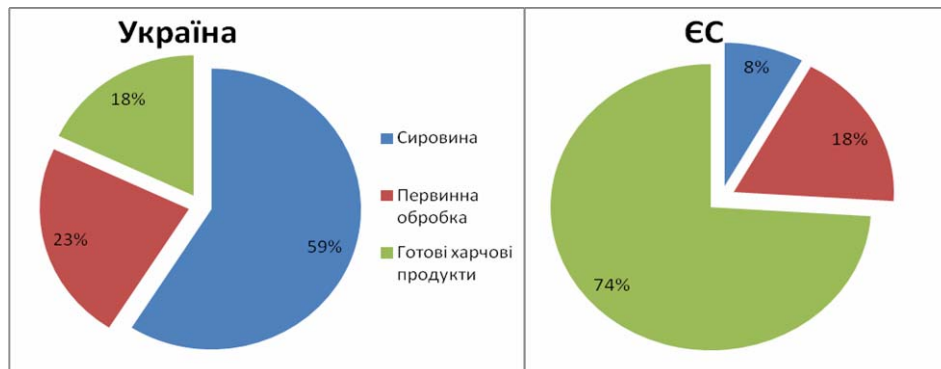

Рис. 4. Структура аграрного сектору України та ЄС

Джерело: побудовано автором на основі даних Держкомстат України, Євростат, 2015р

Також слід звернути увагу на те, що найбільшу частку в торгівлі України, займає торгівля товарами – 79,7%. Це майже відповідає середньосвітовому рівню – 78% [4]. Хоча на сьогодні розвинені країни швидшими темпами збільшують частку в торгівлі саме послуг. Таким чином, відсталі країни закріплюються в ролі постачальника матеріальної продукції, а розвинені – створюють дедалі більше ліквідних послуг. Якщо проаналізувати сальдо експорту послуг, то за I половину 2016 року Україна надала зовнішнім контрагентам послуг на 1,1 млрд дол. більше, ніж придбала. Однак обсяги надання послуг скорочуються щороку. Основною статтею послуг наданих Україною для країн СНД і для ЄС було транспортування товарів українською територією, як територією країни з географічно зумовленим значним транзитним потенціалом. Позитивним можна вважати деяке зростання обсягу інформаційних та телекомунікаційних послуг для країн ЄС. Однак, таке зростання не відповідає реальним можливостям України, якщо вважати, що ринок IT-послуг України вже 8 років зростає швидше, ніж в середньому у світі (за даними Ukrainian HI-Tech initiative, Symphony-solutions, Gortner).

Міжнародні агенції також оцінюють стан зовнішньоекономічної діяльності України. Так за офіційними даними Міжнародного торгового центру (International Trade Centre (ITC) [10] – агентство технічного співробітництва Конференції ООН з торгівлі і розвитку та Світової організації торгівлі було представлено динаміку чистого експорту, товарної та ринкової диверсифікації базових експортних товарних груп промисловості України, а також ранг України за визначеними категоріями серед 180 країн світу. Проведені дослідження свідчать про від'ємне значення показника чистого експорту продукції; недостатній рівень показника товарної та ринкової диверсифікації; високий рівень географічної концентрації експорту

наведених товарних груп; нераціональну товарна та географічна структуру експорту українського промислового виробництва; переважання низько технологічного експорту та, в цілому, про пасивну роль України у міжнародному розподілі праці. Така тенденція є характерною для більшості промислових галузей економіки України, оскільки експортна продукція українських підприємств має низький рівень доданої вартості. Основну причину такого стану вони вбачають у неефективному управлінні зовнішньоекономічною діяльністю українських підприємств в цілому та експортною діяльністю зокрема.

Покращити якісну структуру експорту можливо лише за рахунок випуску високотехнологічної продукції та активної участі України у міжнародному розподілі праці. Для цього необхідні інвестиції в інноваційні проекти. Однак, інвестиційний клімат в Україні також перебуває у стані депресії, хоча у 2016 намітилися перші очевидні зрушення у цій сфері після затяжної кризи (табл. 3).

Таблиця 3

Прямі інвестиції (акціонерний капітал), млн дол. США

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україну		Прямі інвестиції з України	
	Всього	з країн ЄС-28	Всього	у країні ЄС-28
2010	43 836,8	35 225,2	6 846,3	6 523,9
2011	48 991,4	39 411,2	6 878,9	6 517,5
2012	53 679,3	42 979,3	6 462,6	6 046,0
2013	57 056,4	44 423,0	6 597,4	6 060,7
2014	45 744,8	35 600,0	6 350,6	6 100,0
2015	43 371,4	33 042,3	6 210,0	6 006,0
на 01.07.2016		32 866,1		6 014,4
на 01.10.2016	45 152,2		6 236,9	

* Складено за даними Державної служби статистики України

Країни ЄС-28 є номінально найбільшим інвестором в Україну, частка прямих іноземних інвестицій сягнула у I половині 2016 року 32,8 млрд дол. США., що становить 73,3% від загального обсягу інвестицій за цей період. Серед країн ЄС найбільший обсяг інвестицій традиційно йде з Кіпру (11,7 млрд дол. США). Якщо говорити про інвестиції з України в економіку світу, то в країнах ЄС щороку зосереджується близько 95% загального обсягу інвестицій з України (6,0 млрд дол. США). І майже всі вони теж на Кіпрі (5,8 млрд дол. США). А це означає, що українські інвестиції за своїм характером – це виведені капітали до офшорних територій, а не спроби інвестування в реальні сектори іноземних економік [4].

Іноземні інвестори активно вкладають ресурси у систему енергозбереження, аграрний сектор і будівництво. З'явилися і нові інтереси – цукрова промисловість та сфера готельного бізнесу і туризму. За результатами другого кварталу 2016 року, агентством «Євро-Рейтинг» назвало міста з найбільшою інвестиційною активністю. Лідуючі позиції займає Київ, Вінниця та Харків. У число інших перспективних для інвестування міст увійшли – Одеса, Миколаїв, Житомир, Львів, Івано-Франківськ, Дніпро, Полтава та Тернопіль [6].

До основних перешкод активізації інвестування в економіку України можна віднести такі: високий рівень корупції; недовіра до судової системи; військовий конфлікт Росією; непередбачуваний валютний курс та нестабільна фінансова система; обмеження на рух капіталу та валютне регулювання; недосконале податкове законодавство та високі податки; низька купівельна спроможність населення; невпевненість у перспективах економічного зростання.

Підсумовуючи коротко стан зовнішньоекономічної діяльності можна охарактеризувати таким чином. З 2013 р спостерігається негативна динаміка виконання експортно-імпортних операцій, сальдо торговельного балансу з 2010 року від'ємне, товарна структура експорту свідчить про пасивну роль України у міжнародному розподілі праці, низький рівень інвестиційної привабливості та несприятливий інвестиційний клімат тощо. Все це разом свідчить про неефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Постає питання що ж заважає розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні, які основні причини гальмують цей розвиток та які проблеми потребують першочергового вирішення?

За результатами Опитування експортерів та імпортерів України Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Сприяння розвитку торгівлі за рахунок сприяння діалогу між представниками громадянського суспільства і органами державної влади (Діалог зі сприяння торгівлі)» [7] було встановлено, що більш, ніж половина експортерів зустрічались із певними перешкодами: відшкодування ПДВ, бюрократія, велика кількість дозвільних документів тощо. Непередбачуваність торговельної політики України є відносно меншою проблемою, але вона особливо торкається малих та середніх підприємств. Разом з цим, експортери харчової промисловості та сільського господарства частіше скаржаться на непередбачуваність поведінки торговельних партнерів України. Малі підприємства-імпортери більш чутливі до курсу валют – вони частіше зустрічаються із цією проблемою, ніж великі підприємства. Великі імпортери значно більше скаржаться на складність вітчизняного митного і податкового законодавства. Головні проблеми з якими зустрічались учасники зовнішньоекономічної діяльності та які необхідно було їм вирішувати зображено на рис. 5 та рис. 6.

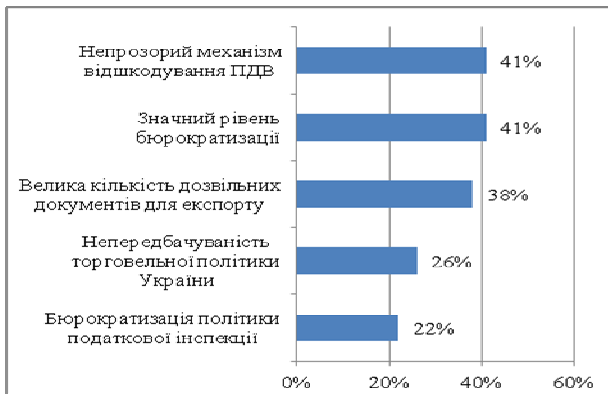

Рис. 5. Головні проблеми, з якими зустрічалися експортери

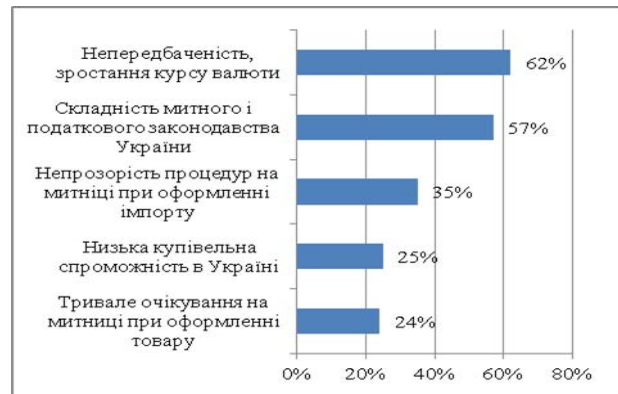

Рис. 6. Головні проблеми, з якими зустрічалися імпортери

Таким чином, проведені нами дослідження дають змогу виділити негативні чинники впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств, які нами було згруповано за такими ознаками:

- політичні (нестабільна політична ситуація в Україні, високий рівень корупції й недовіри до держави як гаранта виконання угод та контрактів);
- організаційно-управлінські (недосконалість і нестабільність законодавчої бази; громізка процедура збирання документів і реєстрації суб'єктів ЗЕД; незахищеність і нерозвиненість внутрішніх ринків України; низька якість інфраструктурного забезпечення ЗЕД; неефективність системи менеджменту ЗЕД, відсутність стратегічного й маркетингового підходів в управлінні підприємством);
- виробничі (велике технологічне відставання від розвинених країн, низький рівень якості товарів; відсутність належного ресурсного забезпечення; висока матеріаломісткість продукції тощо);
- фінансові (високий рівень інфляції; низький рівень інвестиційної привабливості та несприятливий інвестиційний клімат; низька рентабельність виробничої діяльності тощо);
- маркетингово-збутові (бар'єри входу на ринки розвинених країн; високий рівень конкуренції на світових ринках; недостатній рівень товарної та ринкової диверсифікації експорту; неефективна збутова політика за кордоном тощо);
- трудові (несприятлива демографічна ситуація в країні; недостатність кваліфікованого персоналу; низька продуктивність праці тощо).

Серед зовнішніх загроз зовнішньоекономічної діяльності України слід виокремити негативні прояви глобалізації, втрату ринків СНД, використання ресурсної залежності України з метою тиску на неї; агресивну, часто недобросовісну конкуренцію з боку іноземних партнерів, нанесення збитків від санкцій міжнародних організацій. Найбільш впливовими серед факторів внутрішньої дії є: об'єктивна незбалансованість структури економіки та її повільна структурна перебудова; недосконалість і нестабільність законодавчої бази; низька якість інфраструктурного забезпечення ЗЕД; надмірна енерго- та ресурсоємність галузей національної економіки; низька конкурентоспроможність національного виробництва; велике технологічне відставання від розвинених країн; недостатній рівень товарної та ринкової диверсифікації експорту; низький рівень активності регіонів на зовнішньому ринку; неефективна політика імпортозаміщення; неефективна система менеджменту ЗЕД тощо.

Визначені проблеми та негативні чинники впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності можуть бути основою для розробки комплексної системи удосконалення цієї діяльності в Україні. В першу чергу, це має стосуватись політики формування та ефективного використання експортного потенціалу країни, що має носити комплексний характер та стосуватись усіх сфер соціально-економічного розвитку. Починати цю роботу необхідно, на нашу думку, з вирішення проблем у сфері державного регулювання експортної діяльності за такими напрямками удосконалення: нормативно-правового регулювання; системи кредитування, страхування та гарантування; адміністративно-інституційного інструментарію підтримки експортної діяльності. Зупинимось більш детально на організаційній складовій удосконалення.

Аналіз системи державного регулювання експортної діяльності в Україні показав, що існуюча вітчизняна інфраструктура з підтримки експортної діяльності не задовольняє сучасних потреб підприємств-експортерів. Світовий досвід переконує, що професійні, спеціалізовані, не політичні структури, діяльність яких спрямована на надання кваліфікованої допомоги з питань щодо формування та реалізації експортного потенціалу підприємств, є оптимальним інструментом, що сприяє активізації та збільшення обсягів експортної діяльності. Так, за даними АТ «KANEX INVESN»[11] у 119 країнах світу функціонують організації, метою яких є сприяння експортній діяльності. Прикладами таких організацій є: IES (Міжнародна компанія Сінгапуру); JETRO (Організація розвитку зовнішньої торгівлі Японії); MATRADE (Корпорація розвитку зовнішньої торгівлі Малайзії); IGEME (Робочий центр розвитку експорту в Туреччині); UKTI (Торгівля та інвестиції Великобританії); KOTRA (Агентство з розвитку торгівлі та інвестицій Кореї); AUSTRALIA (Австралійська комісія торгівлі) та інші. Ці організації сприяють нарощуванню обсягів експорту своїм національним виробникам, особливо тим, що виготовляють наукоємну

продукцію, впроваджують і застосовують інновації. Кількість таких організацій у світі постійно збільшується, їхня діяльність регулюється окремим законодавством у країні-створення та фінансується, у більшості випадків, за рахунок державних коштів.

Саме тому, для підвищення та забезпечення ефективної експортної діяльності українським підприємствам, в першу чергу промисловим, доцільним, на нашу думку, є створення аналогічних структур в Україні, що можуть бути задекларовані як мережа регіональних організацій (агентств) сприяння розвитку експортного потенціалу. Місія таких організацій – сприяння розвитку конкурентоспроможного експортного потенціалу промислових підприємств регіону. Мета створення – забезпечення ефективності формування і реалізації експортного потенціалу промислових підприємств на відповідній території. Основні завдання цих структур можуть бути такі: забезпечення державної підтримки експортно-орієнтованих промислових підприємств; координація діяльності влади та бізнесу щодо сприяння експорту промислових товарів регіону; сприяння співпраці між підприємствами-експортерами та закордонними споживачами; активізація і координація відповідних послуг, що надаються іншими організаціями для експортно-орієнтованих підприємств; розвиток регіону шляхом підвищення ефективності експортної діяльності промислових підприємств тощо. Такі спеціалізовані регіональні структури мають бути наділені відповідними повноваженнями, бути здатними надавати допомогу підприємству у процесі виконання експортної діяльності, забезпечені найсучаснішими технічними засобами, фінансовими ресурсами, високопрофесійними фахівцями, працювати за принципом «єдиного вікна». Однією з важливих функцій таких організацій, наприклад, може бути проведення комплексного аналізу експортних можливостей суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що дозволить розробляти найбільш оптимальні та реальні стратегії виходу промислових підприємств на закордонні ринки, обирати ефективні методи її реалізації. Система оцінювання має бути такою, щоб враховувати статичний і динамічний рівні експортного потенціалу, дозволяти всебічно характеризувати експортні можливості суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності в цілому та за окремими складовими.

Створення таких організацій буде сприяти активізації експортної діяльності суб'єктів господарювання, підвищенню її якості та, в цілому, ефективному розвитку ЗЕД країни.

Висновки. Проведені дослідження показали, що за аналізований період спостерігається негативна тенденція розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні, знижуються обсяги експорту та імпорту країни, від'ємне сальдо торговельного балансу. Товарна структура експорту свідчить про низький рівень технологічності продукції та підтверджує пасивну роль України у міжнародному розподілі праці. За оцінками інституту економіки та прогнозування НАН України, лише чверть продукції, яка надходить до ЄС із України, належить до високотехнологічних галузей. Майже дві третини постачання – це сировинні товари. Виходу з цієї ситуації не сприяє і існуючий в країні інвестиційний клімат.

Головним є те, що наша країна змінила вектор орієнтації у зовнішньоекономічній діяльності і Європейський Союз стає найбільшим та основним її зовнішньоторговельним партнером. Хоча експорт українських товарів до Європейського Союзу і показав незначне зростання (37,9% в загальному обсязі експорту) проте за обсягами та рівнем конкуренції ринок ЄС не в змозі компенсувати втрати ринків СНД, сальдо зовнішньої торгівлі з Євросоюзом також залишається від'ємним. На сьогодні Україна має частковий доступ до європейських ринків, а не вільну торгівлю. Однак, розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, гео економічний та історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Визначені проблеми та чинники впливу у сфері ЗЕД свідчать про неефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю в країні, що потребує кардинальних змін, які доцільно розпочинати з удосконалення системи державного регулювання експортної діяльності і подальші наші дослідження будуть стосуватись саме цієї сфери. Важливо також дослідити регіональні і галузеві аспекти розвитку зовнішньої діяльності, визначити проблеми, що заважають ефективному її розвитку та визначити їх вплив на ЗЕД країни в цілому.

Література

1. Рік вільної торгівлі з ЄС: як угода про ЗВТ вплинула на українську економіку [Електронний ресурс] / О. Голубов // Deutsche Welle. – 2017. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk>
2. Деякі аспекти зони вільної торгівлі з ЄС, попередні результати [Електронний ресурс] // Публічний аудит. – 2016. – Режим доступу : <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/deyaki-aspekti-zoni-vilnoyi-torgivli-z-yes-poperedni-rezultati/>
3. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2017 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2018 і 2019 роки» [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 1 липня 2016 р. № 399 // Урядовий кур'єр. – 11.07.2016. – № 127. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/399-2016-%D0%BF>
4. Євроасоціація: два роки потому [Електронний ресурс] / О. Кравчук // Commons/Спільне : журнал соціальної критики. – August 24, 2016. – Режим доступу : <http://commons.com.ua/ru/evroasotsiatsiya-dva-roki-potomu/>

5. Аналіз макроекономічних показників та інструментів, що впливають на грошово-кредитну політику [Електронний ресурс] // Публічний аудит. – 2017. – Режим доступу : <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidzhennya/>
6. Підсумки 2016: бізнес-досягнення року [Електронний ресурс] // LAWYERS DAILY. – 2016. – Режим доступу : <http://ua.lawyers.ua/pidsumki-2016-biznes-nadbannya-za-rik.html>
7. Аналіз бар'єрів для міжнародної торгівлі в Україні [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : http://tfd.ier.com.ua/wordpress/wp-content/uploads/2016/06/Trade_barriers_report_tfd_2016.pdf
8. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України [Електронний ресурс] / Л. Черчик // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Р. П. Економіка й управління національним господарством. – 2015. – № 2. – Режим доступу : http://esnir.eenu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9897/3/echcenu_2015_2_6.pdf
9. Мінекономрозвитку підбило підсумки експорту за 2016 рік [Електронний ресурс] / Прес-служба Мінекономрозвитку – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2d7f80e7-7185-4b08-8e87-2e21bb922b9a&title=MinekonomrozvitkuPidbiloPidsumkiEksportuZa2016-Rik>
10. Trade Competitiveness Map. Analyse country and product competitiveness with trade flows / International Trade Centre. URL: <http://legacy.intracen.org/appl1/tradecom/TPIC.aspx/>.
11. Annual reports / National Export and Investment Agency “KAZNEX INVEST”. URL: <http://www.kaznexinvest.kz/en/about/report/>.
11. Кармінська-Белоброва М. В. Зовнішньоекономічна діяльність України на сучасному рівні: проблеми та напрямки / М. В. Кармінська-Белоброва // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2016. – № 4.
12. Герасименко Г. О. Характеристика та аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності підприємств легкої промисловості України / Г. О. Герасименко, Ю. В. Гончаров // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 69–78.
13. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Касьян // Водний транспорт. – 2016. – Вип. 1. – С. 147–152. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_25
14. Держана служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/zed.htm

Надійшла 10.03.2017; рецензент: д. е. н. Лук'янова В. В.